

УДК 330.15 : 336.22

А. А. Попович,
здобувач,

«Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», м. Київ

ВПЛИВ ІНСТИТУЦІЙ НА СТАН ГІРНИЧО-РЕНТНИХ ПЛАТЕЖІВ

А. А. Popovych,
researcher,

"Institute of Environmental Economics And Sustainable Development of National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv

INSTITUTIONAL IMPACT ON THE STATE OF THE MINING AND RENTAL PAYMENTS

В статті розглянута проблема неадекватно низького рівня платежів за користування природними ресурсами в залізорудній галузі України. За допомогою інструментарію порівняльного інституційного аналізу з'ясований зв'язок між гірничою рентою і станом зовнішнього економічного середовища. В ході дослідження було встановлено, що низький рівень надходження ресурсно-рентних платежів до державного бюджету України є наслідком незадовільного стану політико-економічних інститутів.

This paper considers the problem of inadequately low level of payments for the usage of natural resources in iron ore industry of Ukraine. Using tools of comparative institutional analysis the relationship between mining rents and the economic environment is investigated. The study found that a low level of income as rent payments to the state budget of Ukraine is the result of poor state of political and economic institutions.

Ключові слова: природокористування, гірнична рента, оподаткування, інституційний аналіз, залізна руда.

Keywords: natural resources, mining rents, taxation, institutional analysis, iron ore.

Постановка проблеми. Україна має найбільші поклади залізної руди у світі та є одним із світовим лідером з її видобутку. У той же час вона є однією з країн з найменшим рівнем збору ресурсно-рентних платежів на одиницю видобутої залізорудної сировини. (див. табл. 1)

Головною причиною є низькі ставки плати за користування надрами, які значно нижчі ніж відповідне податкове навантаження не лише в Європі, але і в Російській Федерації і Казахстані. Крім того, в Податковому кодексі України прийнятому в 2010 році замість двох податкових платежів які існували до цього, а саме платежу за користування надрами для видобутку корисних копалин і збору за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету залишилися тільки перший.

Втім низькі ставки по платі за користування надрами та законодавчі норми, що перешкоджають збільшенню ресурсних платежів до бюджету, є радше не причиною, а наслідком політичних та економічних відносин та системи господарських стосунків, що склалися в економіці України. [6]

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Хоча академічні дослідження ринку залізорудної сировини були на піку популярності в 60-70-х роках минулого століття, під час бурхливого розвитку галузі, ця тема залишається в зоні уваги науковців і тепер. Останнім часом акцент праць багатьох, як іноземних, так і вітчизняних, вчених змістився в сферу дослідженню впливу природокористування на розвиток економіки країн з розвитою гірничорудною промисловістю. Зв'язок між розвитком видобувних галузей та економічним розвитком країн висвітлено в роботі Домкрати, О'Рурка і Вільямсона. Вони з'ясували, що бідні країни виробники залізорудної сировини є більш нестійкими, ніж багаті країни, і ця волатильність перешкоджає їх зростанню. [2] Питання ідентифікації чинників інтенсифікації природно-ресурсних платежів та окремих аспектів оцінювання ефективності їх застосування розкрито в праці Цяна. Результати його роботи показують, що австралійська економіка виграс від розширення експорту залізної руди та інвестицій з точки зору зростання споживання і зайнятості, саме через систему ефективного розподілу рентних платежів. [4] Теоретичні аспекти трансформації рентних відносин, а також проблеми розвитку відносин власності і створення на їх основі форм господарювання ринкового типу знайшли своє відображення в наукових працях українських учених Сухорукова, Матюха, Мовчана, та інших.

Невирішені частини загальної проблеми. До цього часу більшість досліджень залізорудної промисловості зосереджується в межах окремих країн, в той час як міжнародний досвід може вважатися інструментом пошуку оптимальної парадигми розвитку сектору та модернізації системи природно-ресурсних платежів. Подібна задача може бути вирішена із застосуванням порівняльного аналізу, де об'єктами порівняння були б країни з розвинутою залізорудною галуззю, такі як Бразилія, Австралія, Швеція, Індія, Росія, які як і Україна належать до найбільших виробників залізорудної сировини, на долю яких припадає більш ніж 70% світового виробництва.

Додатковими критеріями вибору цих країн стали наступні особливості: Бразилія та Австралія – світові лідери з виробництва залізорудної сировини, що динамічно розвиваються та постійно нарощують виробничі потужності; Індія – країна, в якій держава відіграє важливу роль в управлінні залізорудним сектором; Швеція – країна, що має найбільше виробництво в ЄС Європі (88% видобутку); Росія – країна, що має однаковий техніко-технологічний рівень виробництва та протягом тривалого часу залізорудні галузі обох країн (Росії та України) розвивались в єдиному комплексі.

Основні відомості діяльності залізорудної промисловості в вищевказаних країнах в останні п'ять років наведені в наступній таблиці.

Таблиця 1.

Середні показники діяльності залізорудного сектору в країнах – найбільших виробниках, 2008-2012 роки

Країна	Виробництво зрс, млн. т.	Частка держсектору, %	Експорт зрс, млн. т.	Частка експорту, %	Потенційна рента, \$/т	Платіж за видобуток зрс, \$/т

Австралія	420	0%	380	90%	103,9	82,3
Бразилія	370	0%	270	73%	93,7	67,3
Швеція	25	100%	20	80%	60,4	58,9
Індія	260	70%	90	35%	58,4	44,1
Росія	100	0%	20	20%	70,2	22,6
Україна	72	0%	20	28%	66,6	14,8

Джерело: World Bank, ДП Укрпромзовнішекспертиза

Метою статті є порівняння особливостей національних політико-економічних інститутів в умовах яких функціонують гірничорудні сектори економік у вище згаданих країнах. Це дозволить виявити специфічні аспекти впливу законодавчої бази та управління гірничорудною галуззю в залежності від структури власності та ринків збуту галузі та інших факторів на ефективність природо-ресурсного оподаткування.

Виклад основного матеріалу. Порівняльний аналіз функціонування системи платежів за користування природними ресурсами в різних країнах має дати оцінку існуючим політичним, економічним та правовим режимам і оцінити вплив цього зовнішнього середовища на ефективність механізму вилучення гірничої ренти. Іншими словами, за допомогою інструментарію економічного аналізу треба виявити фактори, що сприяють наповненню державного бюджету рентними платежами. В свою чергу, визначення оптимальної форми реалізації державної рентної політики потребує формулювання нормативної моделі сприятливого середовища, формальне відхилення від давало би можливість вказати на перешкоди застосуванню оптимальної структури та запропонувати шляхи виправлення недоліків. [2, 3]

Через обмежену кількість країн для порівняння та відсутність відповідних даних неможливо зробити аналіз за допомогою стандартних кількісних методів, таких як, наприклад, регресійний аналіз. В якості альтернативи в такому випадку можна застосувати інструментарій інституційного аналізу і одним з варіантів такого підходу є скорингова модель побудована на методі експертних оцінок.

Для вимірювання ступеня впливу зовнішніх факторів використовуються рейтингування країн у відповідності від оцінки якості інститутів. При цьому якість інститутів порівнюються за ступенем прямого та опосередкованого впливу окремих факторів, де опосередкований вплив є подальшим розширенням поняття прямого впливу. Комбінація прямих і опосередкованих впливів на об'єкт дослідження виражається оцінками від "0" до "3", де "0" означає, що інститут не працює, "1" – має негативний вплив, "2" – має в цілому позитивний вплив, "3" – має значний позитивний вплив. Матриця співвідношень між ступенем прямого впливу по горизонталі і ступеня додаткового по вертикалі, таким чином, відображає всі чотири можливі комбінації.

Інститути можуть приймати різні форми, але традиційно виділяється два типи інститутів політико-правові та фінансово-економічні. Перші являють собою правові та управлінські обмеження в процесі прийняття рішень при здійсненні державної політики чи у побудові правової бази. Другі відображають систему розподілу обмежених ресурсів та участь держави в цьому процесі. [3, 5]

Власність є одним з головних політико-правових інститутів, які впливають на економічний та соціальний розвиток суспільства. Формалізований і захищений статус власності веде до підвищення ефективності економіки в той час як невизначеність та можливість втрати завжди перешкоджають розвитку. При цьому важливим є саме існуючі правові механізми захисту права привласнення результатів певної діяльності, а не номінальний поділ власності на державну, комунальну чи приватну. Особливістю інституту власності на природні ресурси є невідповідність задекларованого статусу власності на природні ресурси та існуючих правових норм, які регулюють відносини, пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням цими природними ресурсами. В більшості країн світу, та в усіх країнах, які розглядаються в цьому дослідженні, формально право власності на природні ресурси належить народам в особі урядів країн чи регіонів. В той же час вигодоотримувачами використання ресурсів переважно є певні приватні особи через право володіння компаніями, що залучені до видобутку природних ресурсів.

З точки зору впливу інституту власності на ефективність отримання гірничої ренти важливим є відкритість оперативної та фінансової звітності компанії, що працюють в видобувних галузях, що дає можливість державі ефективно відслідковувати діяльність таких компаній і збирати податкові та інші платежі. В цьому сенсі перевага належить до публічних компаній з участю іноземного капіталу, тому що вони підлягають суворому моніторингу з боку різних груп зацікавлених осіб. В той же час приватні компанії замкнуті в межах локального ринку є найменш прозорими і підзвітними для контролюючих та податкових органів держави і тому мають більше можливостей для ухиляння від платежів. Хоча державна власність в видобувній галузі забезпечує відкритість та підзвітність, ця перевага може нівелюватися меншою ефективністю виробництва, а отже і нижчим рівнем надходжень.

Відповідно до Конституції Бразилії мінеральні ресурси є власністю Федерального Уряду та можуть бути розвідані та видобуті тільки за дозволом Уряду. Єдиною компанією, що зареєстрована відповідно до бразильського законодавства є мультинаціональна компанія Vale (до 2007 року CVRD), зі значною часткою іноземних інвесторів, акції якої торгуються на світових фінансових ринках.

В Австралії видобуток залізної руди зосереджений в штаті Західна Австралія, більш 95% видобутку австралійської руди, і за відповідним надровим законодавством цього штату усі корисні копали є власністю штату. Двома основними залізородними підприємствами Австралії є Rio Tinto та BHP Billiton, які є багатопрофільними мультинаціональними корпораціями, акції яких торгуються на головних фондових біржах світу.

В Індії існує більше ніж дві сотні підприємств з видобутку залізної руди, а з них лише близько тридцяти належать до публічної форми власності. На на долю цих підприємств припадає біля 80% виробництва, і найбільші підприємства залізородної промисловості - National Mineral Development Corporation, Kudremukh Iron Ore company та Orissa Mining Corporation належать до державного сектору економіки. В Індії також існує низка гірничих підприємств з приватною формою власності, потужності яких перевищують мільйон тонн, але це переважно компанії місцевого капіталу.

Швеція є країною з традиційно високою роллю держави в економіці і ще з часу заснування видобувної компанії LKAB, що мала права власності на основні рудники, була розподілена на паритетній основі між державою та приватними інвесторами. З часом держава викупила пакет акцій у приватних інвесторів і зараз LKAB повністю знаходиться в державній власності та керується державою через Міністерство промисловості.

Згідно законодавства РФ надра в Росії є власністю держави, але права на їх розвідку та розробку можуть бути продані або передані від держави до певної особи. На сьогоднішній час поклади залізородної сировини в Росії повністю поділені між основними вертикально-інтегрованими металургійними компаніями які свого часу приватизували гірничо-видобувні підприємства. Лише незначна частина з цих компаній є публічними, але їх акції переважно торгуються на місцевих біржах.

Подібно до Росії характерним явищем для України є розподіл гірничорудних підприємств поміж вертикально-інтегрованими структурами, до яких входять металургійні підприємства та підприємства-постачальники металургійної сировини. Головні залізородні активи України належать трьом вертикально-інтегрованим фінансово-промисловим групам, дві з них є приватними компаніями, а одна, що має обіг на світових ринках займає невелику долю загального видобутку.

Враховуючи вищевизначене вплив інституту власності на ефективність отримання державою гірничої ренти, відповідні оцінки і країни, можна підсумувати наступним чином:

	Державна	Приватна
Місцевий капітал	2; Індія, Швеція	1; Росія, Україна
Міжнародний капітал	0	3; Бразилія, Австралія

Другим політико – правовим інститутом управління в галузі природних ресурсів є система державного регулювання. Теоретично, за рахунок налагодженого механізму регулювання уряди країн-виробників залізної руди можуть впливати на кількісні та якісні показники робота галузі, а також на збір рентних платежів.

Можна виділити два критерії, які можуть впливати на політику держави в залізородній галузі: частка державного виробництва в загальному обсязі виробництва руди в країні та частка експортованої сировини. Перший показник визначає можливість прямого впливу держави на виробників у всіх напрямках господарської діяльності. Другий показник визначає структуру споживання руди, тобто чи існує попит на руду на внутрішньому ринку країни-виробника і чи необхідне потенційне регулювання галузі з боку держави з метою задоволення потреб внутрішнього ринку.

Очевидно, що по першому показнику країни можна умовно розділити на дві групи. В Бразилії, Австралії, Росії та Україні держава не володіє рудними активами, тоді як в Індії та Швеції державна власність домінує. Стосовно другого показника, в Бразилії, Австралії та Швеції внутрішній ринок споживання руди не вимагає великих обсягів поставок і мінімум дві третини видобутої руди експортуються. В Росії, Індії та Україні частка внутрішнього споживання доволі значна – від половини до 80 відсотків.

Отже, з огляду на вищевизначене можна припустити, що в Бразилії та Австралії, де держава не володіє рудними активами та частка внутрішнього споживання незначна, не існує передумов для жорстокого державного регулювання залізородного сектору. В Індії, Швеції, Росії та Україні, де існує великий попит на

внутрішньому ринку або присуття велика частка державної власності, може виникати потреба у втручанні держави в розвиток галузі. В той же час держава може на свій розсуд здійснювати регулювання або відмовитись у втручання в справи галузі.

Найбільш прозорі та ефективні рентні відносини складаються у випадку коли регулювання не потрібне і не здійснюється, а головним регулятором галузі є ринковий механізм. Якщо галузь знаходиться під контролем держави ефективність виробництва може зменшуватись, тому що держава може мати інші цілі цілі отримання прибутку. В умовах коли держава не приймає участі в регулюванні, при тому що воно об'єктивно потрібне, галузь в цілому працює неефективно, що впливає і на рівень рентних надходжень.

Федеральний Уряд є єдиним легітимним органом, що регулює пошук та видобуток корисних копалин в Бразилії за Гірничим Кодексом (Mining Code, 1967). У той же час компанія Vale володіє усіма важливими залізородними активи країни, а держава припинила бути впливовим гравцем на ринку залізородної сировини коли у 1997 році провела приватизацію, тому її вплив на функціонування галузі є доволі обмеженим.

Основним законом, що регулює видобувну діяльність в Австралії є Закон про видобувну діяльність (Mining Act, 1981). Держава не має можливості здійснювати прямий вплив на діяльність корпорацій, оскільки будь-яке державне втручання негативно впливає на ціну акцій та капіталізацію корпорацій. Вплив держави можливий лише через законодавчу політику, нагляд за додержанням соціальних стандартів, безпеки праці та охорони здоров'я, охорони довкілля тощо.

Законодавчий документ, що регулює гірничорудну діяльність в Індії називається Закон про видобуток та корисні копалини (Mines and Minerals Act, 1957). Закон передбачає, що будь яка пошукова або видобувна діяльність не може відбуватися без участі державного нагляду. Уряд має право встановлювати правила і індикатори добувної діяльності, а також вводити обмеження на експорт залізородної сировини.

Швеція має широкий досвід регулювання видобутку залізної руди і наразі уся видобувна в країні діяльність у регулюється Законом про корисні копалини (1992). Промислова політика Швеції в галузі є активною перед усім через те, що уряд керує всіма аспектами виробничої та фінансової діяльності головного гірничо-збагачувального підприємства LKAB.

В РФ згідно федерального Закону «О недрах» прийняття рішень в залізородній галузі здійснюється як федеральними, так і регіональними органами влади. В той же час тенденцією останніх років є скорочення повноважень адміністрацій регіонів в сфері надкористування на користь федерального центру. При тому що всі підприємства галузі знаходяться в приватній власності держава з часом збільшує вплив на політику видобувних компаній через формальні та неформальні важелі впливу.

Основним кодифікованим джерелом регулювання гірничих відносин є Кодекс України «Про надра». Хоча формально управлінням залізородною галуззю країни здійснюють Кабінет Міністрів України, Міністерство охорони навколишнього природного середовища України, Держкомітет України по геології і використанню надр, та інші, в дійсності держава припинила втручатися в роботу гірничо-збагачувальних компаній після приватизації в середині 2000-х років.

Враховуючи вищенаведене вплив інституту регулювання на ефективність отримання державою гірничої ренти, відповідні оцінки і країни, можна підсумувати наступним чином:

	Непотрібне	Потрібне
Пасивне	3; Бразилія, Австралія	1; Україна
Активне	0	2; Індія, Росія, Швеція

Третім політико – правовим інститутом є галузеві міждержавні та недержавні організації. Ці об'єднання країн або компаній виробників залізородної сировини представляють інтереси свої членів у стосунках з міжнародними організаціями, державними органами влади. Як правило, ці організації, крім представницьких функцій та захисту інтересів своїх членів, виконують також функції, що не є типовими для приватного бізнесу – охорона довкілля, праці, фінансування наукових досліджень, освіта, захист місцевих громад.

Недержавні організації приділяють велику увагу темі соціальної відповідальності промислових підприємств перед суспільством, оскільки добра репутація компанії зменшує соціальну напруженість в регіонах, допомагає організаціям більш ефективно репрезентувати та вирішувати питання з державними органами влади.

Відкритість і підзвітність компаній напряму залежить від їхньої участі галузевих об'єднаннях, тому що компанії країн учасників мають дотримуватися загальних стандартів, в тому числі у оприлюдненні результатів своєї діяльності. При цьому участь у міжнародних галузевих організаціях має більш суворі вимоги щодо цих стандартів ніж участь в місцевих.

Недержавні та міждержавні організації у залізородній галузі можна класифікувати як міжнародні, такі як Організація країн-експортерів залізної руди, Європейська Асоціація видобувних галузей (Euromines), та національні, як ШвеМін, Австралійський інститут гірництва, Асоціація експортерів Гоа.

Асоціація країн-експортерів залізної руди була створена у 1975 році урядами країн, що займаються видобутком та експортом залізної руди. На сьогоднішній день до складу організації входять Алжир, Австралія, Бразилія, Канада, Чилі, Лівія, Мавританія, Філіппіни, Перу, Сьєра Леоне, Свазіленд, Швеція, Туніс та Венесуела. Європейська Асоціація видобувних галузей (Euromines) є представником європейської видобувної галузі в Європі. Euromines включає дев'ять національних видобувних організацій, шістнадцять компаній та п'ять асоційованих членів.

Австралійський інститут гірництва та металургії представляє інтереси підприємств, що займаються пошуком, видобутком та обробкою мінералів на території Австралії. Інститут налічує близько 7500 членів, серед яких світові лідери з видобутку залізної сировини – BHP Billiton та Rio Tinto.

В Індії є кілька національних об'єднань виробників залізородної руди, але найактивнішою і найбільшою є Асоціація експортерів мінеральних руд Гоа, невеликого штату на західному узбережжі Індії, на який припадає біля 70% індійського експорту залізородної сировини. Тоді як експорт залізної руди з інших штатів Індії має здійснюватись через Індійську торгову корпорацію з металів та мінералів, виробники руди штату Гоа можуть самостійно експортувати руду.

Оскільки регулювання на рівні ЄС сильно впливає на конкурентоспроможність шведської видобувної галузі, у 2003 році було створено Шведську асоціацію шахт, виробників сировини та металу. Головними функціями Асоціації є моніторинг за дотриманням законів та лобізм.

Таким чином Бразилія, Австралія, Швеція належать до Асоціації країн-експортерів залізної руди, а Швеція також є членом Європейської Асоціації видобувних галузей. Крім того, Індія і Швеція мають національні недержавні об'єднання виробників залізородної сировини, до яких належать більшість компаній залізородного сектору економіки. В той же час гірничо-видобувні компанії Росії і України не мають членства ні в міжнародних ні в національних об'єднаннях.

Враховуючи вищенаведене вплив інституту галузевих об'єднань на ефективність отримання державою гірничої ренти, відповідні оцінки і країни, можна підсумувати наступним чином:

	Не приймає участь	Приймає участь
Місцеві	1; Росія, Україна	2; Індія
Міжнародні	0	3; Бразилія, Австралія, Швеція

Фінансово-економічні інститути є другою групою політико-економічних інститутів що впливають на роботу гірничодобувного комплексу та на стан рентних платежів. Одним з них є інститут оподаткування, тому що платежі за користування надрами є одним з різновидів податків. Другий – інститут торгівлі залізородною сировиною.

Система рентного оподаткування має прямий вплив на ефективність механізму стягнення гірничої ренти. В переважній більшості країн-виробників залізородної сировини існує багатоступенева система платежів, на відміну від одноступеневої системи єдиного податку. Багатоступенева система має суттєву перевагу в тім, що вона більш гнучка і може краще адаптуватись у випадку зміни умов господарювання. При цьому ефективність системи підвищується якщо одержувачами платежів є бюджети різних рівнів на відміну від одного державного бюджету, тому що контроль підвищується через збільшення кола зацікавлених осіб.

При цьому аналіз ґрунтується на припущенні, що абсолютні показники ставок є оптимальними і їх розмір прямо не впливає на кількість ресурсно-рентних платежів стягнених до бюджету. Іншими словами вважається, що уряди країн встановлюють можливі податкові режими під впливом зовнішніх факторів в відповідних інституційних умовах.

За видобуток залізної руди в Бразилії справляється три податки: фінансова компенсація за видобуток мінеральних ресурсів, роялті землевласнику та річний податок. Компанія-видобувач платить федеральне роялті, що включає платежі до державної казни, федеральних органів влади, муніципальних органів тощо.

В Австралія є два види платежів за видобуток мінеральних ресурсів, а саме земельна рента та роялті. Відповідно гірничому законодавству земельна рента сплачується на рівні штату, роялті розподіляється між урядом штату та федеральним урядом, і частина цього роялті повертається до бюджетів територіальних громад, де ведеться видобування корисних копалин.

В Індії закон про видобуток корисних копалин передбачає як разові платежі, так і періодичні. Разові платежі стосуються грошового внеску при подачі заявки на ліцензію на пошук або дозвіл на оренду з метою видобутку. Щодо двох періодичних платежів, роялті за видобуток мінералів та земельної ренти, то закон зазначає,

що видобувач платить тільки один з них, той що вище. Основними доходами держави є внески від роялті або земельної ренти, які спрямовуються в державний бюджет.

В Швеції окрім корпоративного податку на прибуток компаній не існує інших додаткових податків, що стосуються видобувної діяльності.

При користуванні надрами в Росія користувачі надр здійснюють як разові, так і регулярні платежі за користування надрами. Регулярні платежі за користування надрами стягуються окремо по кожному виду робіт: пошук та оцінка, розвідка, експлуатація покладів корисних копалин. Податок на видобуток та інші види регулярні та разових платежів розподіляється між федеральним бюджетом та регіональними бюджетами.

В Україні встановлена плата за користування надрами (розділ XI Податкового кодексу України). Плата за фактичний обсяг видобутих мінеральних ресурсів стягується до державного бюджету.

Враховуючи вищенаведене вплив інституту оподаткування на ефективність отримання державою гірничої ренти, відповідні оцінки і країни, можна підсумувати наступним чином:

	Одноступенева	Багатоступенева
Однорівневий	1; Україна, Швеція	2; Росія, Індія
Багаторівневий	0	3; Бразилія, Австралія

Інститут торгівлі залізородною сировиною впливає на розмір отриманих державою рентних платежів через публічність самого механізму через який відбувається фіксація результатів видобувної діяльності. При торговельних відносинах між непов'язаними сторонами відображається фактичний розмір реалізованої залізородної сировини. Натомість кептивне виробництво, видобуток та споживання залізної руди в межах вертикально-інтегрованої корпорації, не дає об'єктивної інформації щодо кількості та якості видобутої сировини. У випадку орієнтації видобувної галузі на зовнішній ринок ці показники мають більший рівень достовірності в зв'язку з тим, що експортно-імпорتنі операції підлягають митному документуванню та перевірці.

Бразилія має великі запаси, але внутрішній попит дуже обмежений. Компанія Vale не здійснює іншої діяльності окрім видобувної. Через те що в країні металургійна промисловість розвинута дуже слабо, не менше ніж 80 відсотків залізної руди експортується.

Історично, Уряд Австралія проводив політику дерегуляції торгівлі залізородною сировиною. Наразі, залізородна галузь Австралії є експортно-орієнтованою, постачаючи на експорт близько 90 відсотків видобутої руди, тому що країна майже не має власної металургійної промисловості.

Індія є четвертим за розміром в світі виробником сталі (більше 70 млн. т.) після Китаю, Японії та США, і в останні роки через ріст виробництва металу вона змушена імпортувати залізну руду. В зв'язку з чим уряд суттєво обмежив експорт залізної руди за рахунок підвищення мита до 30 відсотків. В той же час основні виробники залізної руди не мають власного металургійного виробництва і всередині країни сировина активно торгується.

В Швеції залізна руда, разом з лісовою галуззю, гідроенергетикою, становлять ресурсну базу економіки, значною мірою орієнтованою на зовнішні ринки. Через те що металургійної промисловості в країні немає майже вся видобута залізородна сировина експортується.

В Росії поставки залізородної сировини здійснюються переважно в межах вертикально-інтегрованих корпорацій. Експортні поставки російської руди здійснюються тоді, коли виробництво сталі в країні тимчасово скорочується і на гірничо-збагачувальних комбінатах створюються надлишки сировини.

Аналогічно, в Україні залізородна сировина переважно постачається на металургійні підприємства всередині фінансово-промислових груп до яких належать українські гірничорудні підприємства. Експортується переважно сировина тими другорядними компаніями, які мають поклади залізної руди, але не мають власного металургійного виробництва.

Враховуючи вищенаведене вплив інституту торгівлі на ефективність отримання державою гірничої ренти, відповідні оцінки і країни, можна підсумувати наступним чином:

	Кептивне	Торгівельне
Місцевий ринок	1; Росія, Україна	2; Індія
Міжнародний ринок	0	3; Бразилія, Австралія, Швеція

Наступним етапом інституційного аналізу є формування загального рейтингу країн – найбільших виробників залізородної сировини на підставі інтегрального показника. Інтегральний показник, що є сумою індивідуальних оцінок, характеризує загальний стан інституційного середовища і його вплив на розмір рентних надходжень від видобутку залізородної сировини. Оцінки впливу окремих політико-економічних інститутів та загальна сума для кожної країни наведені в наступній таблиці.

Таблиця 2.

Вплив основних політико-економічних інститутів на ефективність стягнення плати за користування надрами, оцінка*

Країна	Власність	Регулювання	Галузеві об'єднання	Оподаткування	Торгівля	Разом
Австралія	3	3	3	3	3	15
Бразилія	3	3	3	3	3	15
Швеція	2	2	3	1	3	11
Індія	2	2	2	2	2	10
Росія	1	2	1	2	1	7
Україна	1	1	1	1	1	5

* - "1" – негативний, "2" – в цілому позитивний, "3" – значно позитивний

Джерело: власні розрахунки

Порівнюючи вищенаведені таблиці можна зауважити, що рейтинг країн за інтегральним показником сприятливості впливу зовнішнього середовища на рівень отримання платежів за користування корисними залізородними копалинами (таблиця 2) співпадає з рейтингом фактичного рівня таких платежів (таблиця 1). Такий результат можна вважати очікуваним, через те що головною метою дослідження є пошук підтвердження первинної гіпотези щодо негативного впливу інституційного середовища на рівень сплати гірничо-ресурсних платежів в Україні, а вартість аналізу полягає в визначенні основних елементів в розглянутих інститутах і те, яким чином ці елементи можуть бути змінені для підвищення ефективності механізму вилучення природо-ресурсної ренти.

Традиційно, багато з цих елементів інституціонального середовища розглядаються як "даність", яка не може бути змінена. Проте, саме за допомогою порівняльного аналізу можливо визначити напрямок реформування цих факторів і визначити методи створення сприятливого інституційного контексту. Процеси, необхідні для здійснення таких змін є тривалими і складними, і вимагають стратегічного підходу з боку держави.

Розробка ефективної стратегії для ініціювання і підтримки інституційних змін з метою підвищення рівня природо-ресурсних платежів у залізородному секторі країни вимагає зваженого підходу до процесів, які грають ключову роль у визначенні співвідношення сил і результатів. Ця стратегія має включати в себе зміни існуючих "правил гри", тобто відносин між різними суб'єктами в галузі і механізмів управління, які визначають існуючі норми.

Висновки. Інституційне середовище є визначальним фактором що впливає на стан розвитку системи оподаткування в тому числі і платежів за користування природними ресурсами. Саме через незадовільний стан інституційного середовища Україна є країною з одним із найнижчих рівнів плати за користування природними ресурсами в залізородній галузі.

За результатами аналізу стану політико-економічних інститутів в Україні у порівнянні з країнами-найбільшими виробниками залізородної сировини з'ясувалося що Україна не тільки має найнижчий інтегральний показник, а і має найнижчий позитивний вплив інституцій на практику збору платежів за користування природними ресурсами по усім факторам. Зосередженість власності переважно в руках місцевого капіталу самоусунення держави від регулювання галузі, неучасть компаній в галузевих об'єднаннях, однорівнева система податкових платежів та розподіл продукції всередині вертикально інтегрованих компаній є тими факторами, що визначають найнижчий рівень рентних платежів на одиницю видобутою сировини серед досліджених країн.

Для отримання бажаного кінцевого результату, тобто позитивних змін в рівні вилучення гірничої ренти до державного бюджету, необхідні зміни на різних інституційних рівнях, включаючи рівень прийняття стратегічних рішень. Подальші дослідження мають зосередитися на визначенні того, що повинно бути зроблено, а також на ретельній оцінці можливостей різних інституційних суб'єктів керувати і брати участь у процесі з метою покращення ситуації з платежами за користування надрами в залізородному секторі України.

Література.

1. Grimble R. J. Stakeholder methodologies in natural resource management. / R. J. Grimble – Chatham, UK: Natural Resources Institute – 1998.
2. Jacks D. Commodity Price Volatility and World Market Integration / D. Jacks, K. O'Rourke, J. Williamson // Review of Economics and Statistics – 2011 –Vol. 93 – No. 3 – P. 800-813
3. Matsuert H. Institutional analysis in natural resources research / Matsuert H. // Natural Resources Institute, University of Greenwich – 2002
4. Qiang Y. Commodity booms and their impacts on the Western Australian economy: The iron ore case / Y. Qiang // Original Research Article Resources Policy – 2008 – Vol. 33 – Issue 2 – P. 83-101
5. Сухоруков, А. І. Особливості інституціоналізації сфери надрокористування в Україні / А. І. Сухоруков, В. В. Матюха, М. Т. Мовчан // Стратегічні пріоритети – 2009 – С. 151-158
6. Хвесик М.А. Сучасні напрями економічного забезпечення раціонального природокористування в Україні / М.А. Хвесик, С.О. Лизун– К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 64 с.

References.

1. Grimble R. J. (1998), "Stakeholder methodologies in natural resource management", Natural Resources Institute, Chatham, UK
2. Jacks D., O'Rourke K., and Williamson J. (2011), "Commodity Price Volatility and World Market Integration", Review of Economics and Statistics, Vol. 93, No. 3, pp. 800-813
3. Matsuert H. (2002), "Institutional analysis in natural resources research", Natural Resources Institute, University of Greenwich, UK
4. Qiang Y. (2008), "Commodity booms and their impacts on the Western Australian economy: The iron ore case", Original Research Article Resources Policy, Vol. 33, Issue 2, pp. 83-101
5. Sukhorukov A. I., Matyukha V. K., and Movchan M. T. (2009), "Features of institutionalization of sphere of natural resource use in Ukraine", Strategic Priorities, № 1 (10), pp. 151-158
6. Hvesyk M. A. and Lyzun S. A. (2013), "Current areas of economic support rational nature in Ukraine", SI IEESD NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2014 р.

ТОВ "ДКС Центр"